

Insemnările lui Neculai Manea

(Urmare)

V.

Și iată-mă acuma în altă viață, nu în aceea pe care mi-o inchipuisem în visările mele despre *sihăstrie*. Cu teamă mă învîrteam într'o lume care deodată izvorise la lumină din liniștea morții.—Acuma urmăream cu luare-aminte, în zilele posomorite ale începutului iernii, pe cucoana Smaranda Pacu, în mișcările ei încete prin ograda ninsă. Cățelul se scutura în toate felurile în jur. Dumneaei avea o cațaveică care se cunoștea dintr'odată că îndurase douăzeci de ierni. Fumul țigării din colțul gurii o clipă numai se vedea; pe urmă se mistuia în limpezimea aerului rece.—M'am gândit o vreme la dureroasa ei căsnicie, și căutam, în înfățișarea-i care nimic nu-mi dezvăluia, o urmă de suferinți vechi. Pe urmă am intrat în vorbă cu dumneaei și n'am descoperit nimic deosebit. Tragedia aceia de demult rămăsese în întinericul trecutului. *Răposatul* era un cuvînt care răsuna foarte rar. Cu țigara în colțul gurii, cucoana Smaranda nu se da în lături de la sfat și-mi istorisea cu amănunțimi nesfîrșite despre necredințele multor soții dintre vecinele dumisale, și despre necredințele multor soți.

«Aici, o leacă mai la vale, este unul Munteanu, imi zise într-un rind dumneael. Poate l-ai zărit pe stradă, unu' scurt ca un polobocel, cu gîtu' gros. Se duce la telegrafu' lui cînd dimineata, cînd seara, și toată ziua pesemne că-i face în cap țaca-țac țaca-țac! că nu mai știe de nimic pe lumea asta. Are-o nevastă, halal să-i fie! Toată ziua stă la geam, parcă se oglindește în el. Într'o dimineată blegul a văzut cu ochii lui pe controlor eșind pe furiș pe dîndos—și și-a pus și el în gînd să se minie, ș'a început să mugească. Iar cucoana Matilda îi spunea, cu spaimă: «Dragă Ghiță! dac'a venit la mine și m'a amenințat cu revolverul, ce era să fac?...»—Stăi să-ți spun cum a fost. Să-ți spun *ei* cum a fost, că a fost nostim de tot!...»

Dar de la o vreme nu mai puteam urmări vorba înflorită a gazdei mele.

«Poate beî o cafea, voi bi dumneaei altădată întîind la mine c'o ceșcuță din care izvorău aburi. Uite, ți-am adus o cafeluță... Tot e 'nchisă azi vremea. Parc'are să ploae. Doamne, iartă-mă! acū, în puterea iernii. Te mai încălzești, că nici nu știi ce să mai faci cu umezeala asta. Am fost oleacă pin'la cucoana Savastița, peste drum, și tot mi se tînguia că i s bolnave fetele cele două care i-au mai rămas. Poate le-ai văzut: slabe și cu ochii cît paharele! Eū nu i-am mai spus, da' de-acū sapa și lopata! Geme oftiga într'însele, săracele! Ș'acolo am găsit în vizită, dragă Doamne, pe *Chițigoi*... Așa le zice toată lumea. El nalt și ciolănos, ea naltă și ciolănoasă, și cînd vorbesc parcă ascut un fierăstrău. Și aū haz la o petrecere, cînd joacă... Staū tot pe ulița asta a noastră... Aū haz la o petrecere, cînd joacă! Apoi ei zic că ca dinșii nu dantează nimeni! S'apucă de după cap, ș'apoi încep a sări, uite ia așa, ca pe scripti, unu 'n sus și unu 'n jos... Cînd ea ridică capul, cînd el parcă se cufundă, cînd el se zvirle în sus, cînd ea se fereste în jos... Și pe urmă gifie, și nu mai pot, și el, cuconu' Vladimir, întrebă: Ai văzut? Ți-a plăcut? A! e ceva... Să-ți spun o întîmplare... A fost nostim de tot!...»

Cînd eșeam pe porțiță, ca să mă duc la gimnaziū, strecuram o privire spre căsuța din partea cealaltă a uliței. Citeodată zăream pe domnu Dumitru' Avrămescu, cu mustățile-î uriașe pe obrazu-î uscat și galben. Îi anzeam și tusa seacă, rară. Eșea încovoiat pe porțiță, pironia doî ochi triști spre mine și ducea mina la căciulă.—Mă miram cum de nu-l văzusem innainte de noaptea cumplită în care Radianu își răsucise cuțitul în rănile-î totdeauna deschise. Mă lăsam la vale după aceia și cercam să cunosc casele, să pătrund infățișerile oamenilor a căror viață o aflasem deodată. Mă întilnii în cîteva rînduri și cu Alexandru Roman.—Numele acesta, Roman, îmi ducea gîndul la un prietin bun din trecut, despre care nu mai știu nimica: parcă a murit!—Priveam la barba sălbătăcită a avarului, cărunță, deasă, în care sticleau ochi lacomi și răi. Umbla încet, în straele-î vechi de șieac, și izbea tare în pămînt bastonu-î gros, plin de noduri. Incepea să mă ațintescă îndărătnic de departe, mă țintea cu cît ne apropiam unul de altul, apoi îl simțeam că se întoarce și se uită după mine, după ce treceam innainte. În ograda lui curată nu se zărea nici-o vietate. Casa albă avea geamuri curate, fără perdele, și părea și ea singuratică, în golul care o impresura. La fereastra lui Radianu un stor era totdeauna pe jumătate ridicat.

La școală, în clas, ațintit de privirile copiilor, mă încălzeam pe măsură ce vorbeam, și mai uitam neliniștile care mă cautaseră și mă descoperiseră în singurătatea mea. Ochii buni mă priveau, îmi răspundeau glasuri monotone, fără bucurie și fără ură. Une-orî mă fura gîndul la Radianu și rămineam cu ochii ațintiți pe geam, la iarna albă de afară, pe cînd vorbe ca din depărtare îmi mureau în urechi.—În cancelarie, nouri de fum; di-

rectorul în paltonul lui, cu căciula-î de mîel și cu minile-î umede, se plimba de colo-colo, îngrijindu-și boala de stomah; Leonard Iliescu sălta încet pe lângă scaune, zîmbind își răsucea cîlîgurile mustăcioarei, iar preotul își flutura barba, îl privea batjocoritor și-și făcea ochii mici: «Ei, Iliescule, la Ianuar ne luptăm... ne luptăm, și grozav o să vă trintim!..»

— Pe noi? zicea Iliescu cu dispreț. Liberalii trebuie să știți că nu se trintesc așa, cu una cu două!..»

Și inflăcărîndu-se, dintr'odată începeau să se certe pentru alegerile viitoare. Popa era la guvern, popa era tare și ridica glasul cît ce putea, pe cînd Vernescu, din plimbarea lui, îi căuta privirile c'un zîmbet de înțelegere abia zărit.

Acasă, în odăițele calde, citeam așezat în jilț înaintea focului. Une-ori lăsam cartea pe genunchi și mă întorceam cu gîndul la cele ce-mi spusese Radianu, și mai ales la ființa aceia chinuită pe care o iubise el odată.

Mă gîndeam și la altele; și bănuiam, pe lângă acestea, în juru-mî, ticăloșii și nefericirî, care mă nelinișteau, parcă aveam și eu o parte din ele, ori mă dezgustau ca adieri de pe miazmele bălților. Singurătatea începea să mă chinuiescă, la urma urmei, în aceste lungi ceasuri, și, ca să mă ia, intram la cucoana Smaranda.

Și 'n odăița ei curată, fără un fir de colb, am găsit din întimplare, într'un rînd, acum, aproape de sărbători, pe o femeie tină, care are ceva deosebit în toată înfățișarea ei. O chiamă Maria Cumpătă și e nepoată a gazdei mele. Bărbatu-său e funcționar la prefectură, e «om de școală nouă» cum zice cucoana Smaranda; cu carte, eșit din gimnaziul orașelului.

«Ce folos? îmi zicea apoi tainic dumneaei. Om de școală nouă, cu carte, — n'am nimic de zis, dar dacă-î brinză bună în burduf de cîine!.. O vezi pe nepoată-mea? Ai văzut-o; o fetiță; și frumușică, și deșteaptă, și gospodină... Ce-î mai trebuie? Și ei sare ca un ticăloș gardurile oamenilor. Uite, așa o lasă, și se duce... Și ea nu se tînguește, nu-mi spune nimic, da' numai eu știu nopțile ei nedormite și plinse!..»

Și iar urmau întimplări peste întimplări, în care se amestecau oameni de toate soiurile; pînă și animalele cele mai ferulite aveau o întrebuintare, un rost, în desfășurarea necredințelor lui Grigore Cumpătă.

Băgăi de seamă că nepoata vine destul de des. Intram și eu în vorbă cu ea. Schimbam cîteva cuvinte; după aceia porneau valurile turburi ale bătrinei, povestiri peste povestiri, și noi tăceam. Ședeam razimat într'un cot, la masă, lângă fereastră și o priveam cum stă pe o margine de pat, lângă sobă, dreaptă, în rochia-î cafenie, cu fața plecată asupra horbotei pe care o lucrau repede degetele albe. Avea sprincene puternice, și de-asupra buzelor pline, o abureală ușoară, întunecată, de puf. Î se rumenea puțin obrazul smead cînd zîmbea; și avea un zîmbet lin, care venea parcă de la o rază de soare, nevăzută, strecurată de undeva numai asupra feții aceleia liniștite.

Intr'un rind, cucoana Smaranda, după ce ne dădu pe rind cafeaua, prinse a vorbi așa, din senin, despre isprăvile cucoanei Matilda Munteanu și despre *Bursucul* ei. «Trebuie numai să mormăiască și să intre într'o vizunie și-i adevărat bursuc!» Apoi deodată trecu la «odorul de nepot», la Grigore Cumpătă.

«Va!, draga mătușii, să fiu eu în locul tău i-ași face felul... Nu, drept să-ți spun, la urma urmei răbzi odată, de două ori, dar toate trebuie să aibă un sfârșit...»

Maria se opri din lucrul horbotel și ridică ochii. Mă privi în fugă pe mine, apoi se întoarse spre mătușă-sa.

«De ce vorbești mata despre lucruri de-acestea! Lasă-l. Parcă n'au să se sfîrșească?»

— Cum să-l las, dragă cum să-l las?—Uite, domnule Manea, o auzi; — și pe urmă, acasă, bocește...

— Eă? zise Maria, și ridicînd spre mine ochii, zîmbi. Cine ți-a spus? Nu, niciodată. Eă nu bocesc. De ce să bocesc? Un bărbat ca oricare altii. Parcă o femeie trebuie să aibă numai fericiri de la bărbatul ei? Se întîmplă să aibă și necazuri.

— Cum? Nu plîngi! strigă cu mirare cucoana Smaranda. Bine! Da' eu în locul tău n'ăș putea iubi asemenea ființă...

— Nicî eu n'ăș putea iubi!» zise limpede, încet, Maria Cumpătă.

Bătrina căscă ochii mari, iar tînăra avu un ris tăcut, deschis.

«Dumneata, domnule Manea, cred că nu te minunezi ca mătușica. Dumneata înțelegi. Ai auzit, poate ți s'a spus ca bărbatu-meu mă înșeală... Cred că e limpede. Nu poate să-mi ceară și dragoste pentru asta. Destul că nu-l înșel și eu... Dumneata ce zici?...»

Nimic mai firesc. Ascultam însă vorbele ei cu o uimire tot așa de mare ca a cucoanei Smaranda, cu o uimire care răsturna în mine toate ideile proaspete despre femeile din ulița *Dealul Mărului*. — Zile de-arîndul o văzusem venind în casa în care stam și eu, și o întîlnisem în odaia liniștită a bătrinei. Vorbisem puțin despre una, despre alta, despre lucruri indifereente, despre întîmplări mici; și acuma deodată iată că ființa aceasta își arăta o lature necunoscută, ce scinteia parcă în lumină, pe neașteptate.

N'am zis nimic. Cuccana Smaranda, cu totul turburată, mă privea cu frică, cașicum voia să-mi ceară ea ertare. Apoi prinse a rîde văzînd că nici n'am fugit, nici nu m'am înfricoșat.

«Bine, dragă Mărioară,— așa ceva drept să-ți spun... Sta-ai și tacî. . și pe urmă deodată spuî una și bună!... Eă nu te cunoșteam așa. Hai, scurt și cuprinzător, vorbă limpede... vra să zică!

— Bine, nu mă cunoșteaî așa. Acuma ai văzut că-i bine și limpede. Ce? dacă-i limpede și firesc, cum să spun altfel? Dumneata cînd te lovești, rizi?...»

Cucoana Smaranda se uită spre mine, parcă voia să-mi împrumute înțelegerea mea. Spre mine se uita și Maria Cumpătă cu ochii senini, și fața smeadă îi era foarte liniștită.

Acuma, în tăcerea în care stam infundat, răzbătea un cântec dintr-o depărtare foarte mare pași și glasuri. Știam ce musafir a venit gazdei mele. Cu o clipă înainte auzisem și scuturătura picioarelor, de zăpadă. Ridicam capul; priveam pe fereastră, la pomii îndoiți de vânt, la pinza albă a iernii. Pe urmă ascultam. În toate zilele acestea cucoana Smaranda se apropia de ușa care despărțea odăile mele de ale ei, o ușă astupată cu un scrin. Glasul ușor răgușit mă striga:

«Domnule Manea, domnule Manea, poate ți-î urit... Mai treci oleacă și la noi...»

În veselie glasului aceuia parcă pătrundea ceva deosebit. Parcă voia să înțeleagă ceva cucoana Smaranda Pacu, ceea ce n'avea nicidecum dreptul să înțeleagă. Mă îndreptam totuși spre ușă, bucuros pe deoparte că mă mai zmulgeam din singurătatea mea bintuită de gânduri și mai ales de umbre.

Sărbătorile Paștelui. 1893.

I

Sărbătorile iernii au adus deodată un murmur vesel, ca într-o cetate fericită. În seara anului nou am rătăcit câteva ceasuri la întâmplare pe uliți, am ascultat glasurile urătorilor la geamurile luminate, sunetul rar al clopotelor, vijăitul gilguit al tristeții, bumbăitul tobei și mugetele adânci, prelungi, ale buhaelor. Cântări trăgănate răsunau aiurea; din altă parte veneau pocnetele harapnicelor, tremurările armonicilor. Și pe lângă mine, prin zăpada uliței, treceau cirduri grăbite de băeți. Vorbeau cu foc; și cei mai mici, din urmă, se tot repezeau în fugă scurtă ca să ajungă pe ceilalți. Păreau vioae și vesele căsuțele din ulița Dealul-Mărului. Numai la casa singuratică a lui Alexandru Roman era întuneric beznă. Nici Ion Radianu nu era acasă: și fereastră odăii lui era oarbă. Și mă gândeam cu mîhnire unde l-o fi dus iar patima lui în seara aceasta cînd toți își uită necazurile. Cine știe în ce colț, în ce crișmă afumată, stă singuratic, într-o odăiță rece, cu un păhărel la o margine de masă! Din noaptea cînd venise la mine cu frigurile lui de vorbă, de puține ori ne întîlnisem, și puține vorbisem. Parcă era hotărît să se întunde tot mai mult în întunericul lui!

A doua-zi, în anul-nou, liniște deplină pretutindeni, și o iarnă mai luminoasă parcă, cu arborii livezilor încărcăți greu de zăpadă, cu stilpii gardurilor în cușme mari, neclintite, albe. Numai copiii se țeseau în stradă umblind cu sămănatul. Ași fi vrut să-i primesc și eu, să le văd obrazurile rumene și traistele pline de colaci și să le aud glasurile grăbite, pe cînd ochii se uită în

toate părțile la lucrurile din casă și la tablourile de pe pereți. Dar cucoana Smaranda avea un măturoiul cit lumea și o gură cu glas mai aspru. N'ar fi suferit cu nici un preț dumneai să i se murdărească odaile. să i le samene toți *diavoli* cu toate felurile de sămânță. «Doar știu că n'am mincat ceapa ciorăi!»

Am stat singur în casă. Singur am stat și zilele celelalte ale sărbătorilor, ș'am căutat, aducându-mi aminte de împrejurările din urmă, de descoperirile nouă în viața mea, să-mi deslușesc gindurile. Dar mi se pare ciudat cum nu pot să mă opresc mult asupra unei idei, cum lunec încet-încet spre alte lucruri, cum mă trezesc departe, cu totul departe, de unde pornisem. Gindurile acestea pe care nu pot să le string la un loc, care sînt parcă un stol de păsări speriate, mă chinuesc mai mult cu neliniștea pe care mi o aduc Nimic hotărît. Nimic lămurit. Intovărășindu-le, însă, o lume de umbre se mișcă în juru-mi. Din nelămuritul acela, ca din negură, cînd stați cu ochii ațintii înaintea focului, es unele după altele chipuri și mișcări, trec încet, se mișcă domol, și ele parcă mi rup înșurubirea gindurilor, ele mă duc pe cărările lor necunoscute. Se amestecă între ele Radianu cu tot convoiul din ulița aceasta; și din trecut mai depărtat vin, din viforul nenorocirii mele, apoi deodată mi se oprește înaintea mai stăruitor chipul cu ochii limpezi, liniștit și smead, al Mariei Cumpătă.

Cătră sfîrșitul lui Ianuar deodată au început fierberii în juru-mi: pregătiri de alegeri. Intr'o zi, în cancelarie, pe cînd eram singur, directorul s'a așezat lîngă mine și a început a-mi vorbi despre o mulțime de lucruri foarte încurcate Unele lucruri totuși le înțelegem.

«Uite, domnule Manea, oricît ai vrea dumneata să stai deoparte, să nu te amesteci, nu se poate... Dumneata nu ești un om ca ori-care altul; dumneata ești un om capabil. Trebuie să intri și dumneata între noi; e bine, poate ai o dorință, poate ai un interes... cum am eu, de pildă, ca să mă mut.

— Nu, domnule Vernescu, eu n'am interes să mă mut, eu vreau să stau în liniștea de-ai...»

— Tocmai. Bine. Și acesta e un interes. Dacă vrei să stai aici, și să stai bine, nu face să rămii așa, izolat, ca un dușman al tuturor...»

Atunci am cercat, pe departe, să-l fac să înțeleagă de ce am venit eu în orașelul acela. Dar domnul Vernescu descoperise o vorbă potrivită și mi-o repeta, ațintindu-mă cu ochii lui reci: «Nu, nu poți să rămii așa, la o parte, ca un dușman al tuturor...» Pe urmă merse și mai departe: «Domnule Manea, pot să-ți spun că mi-am luat angajamentul cătră conservatori, cătră guvern, ca să zic așa... Trebuie să mergi pînă la Filipovici, să mergi de cîteva ori, să faci față acolo... Veți face ce veți vrea, dar de mers te rog eu să mergi... Mi-am dat cuvîntul că te-aduc...»

Un om prea hotărît se vede că n'am putut fi niciodată. M'am dus la sfătuirii acolo, la farmacia lui Filipovici.

Am aflat dintr'odată cu mirare mai multe lucruri.

Intăiu: domnul *șpiter* Gavril Filipovici nu era Romin; vorbea larg și nehotărît privind în juru-î cu ochii lui mari, albaștri, șterși; se cumpănea, vorbind, pe trupu-î scund, și făcea gesturi mari cu mini scurte, pe care și le aducea apoi repede spre lanțul ceasornicului, cașicum voia să oprească revarsarea pintelui. Și dintr'odată am început a privi cu uimire la Rusul acesta greoi, care făcea cu energie politică într'un orașel din țara rominească.

Al doilea: Popa Zaharia Lefter acum era frate de cruce cu tinărul Leonard Ilescu; și era mîndru că izbutise să convertească, să cucerească, pentru slava partidului pe un băiat cu calități așa de mari. «Leonard ajunge departe, vă spun eu, zicea cu pătrundere sfinția sa, filfiindu-și în sus minica largă a antereului. Da știi cum l-am luat? Subțire de tot! Și l-am șters, fiilor, de sub nasul liberalilor. A! ei aveau întrinsul mare nădejde... Da' băiatul e deștept, a priceput numaidecît unde se macină făina mai multă..»

Al treilea: Acolo la *șpiterie*, se buluceau numai partizani de a doua mînă. Cei de mîna întăia, boeri, se strîngeau în altă parte, într'un loc tăinuit. Părintele Lefter trebuia să știe toate, și el făcea legătură între acei de-acolo, de undeva, și aceștia de aici.

Al patrulea: Sfatul avea loc chiar acolo, între rafturile cu pomezi și spiruri, și băiatul cel palid și trist umbla printre noi, cînd vre o servitoare intra, cerea ceva, și rîninea apoi cu gura cascată, privind cu uimire nemaipomenită atîția oameni, toți cu țigări, toți vorbind.

Colegii mei erau în pâr, afară de Ion Radianu. Despre el numai odată a fost vorba, chiar la început, după ce am intrat, în fumul odăii. Directorul s'a uitat în juru-î, și-a făcut parcă în gînd o socoteală, apoi și-a arătat dinții într'un ris răutăcios:

«Bun! vra să zică sintem toți! Prea bine. Cine lipsește, știm. Răbdare; încet. Raportul nostru a ajuns, raportul nostru e cetit, și socot că consiliul nostru de disciplină va lucra foarte repede! A! e nemaiauzit! nemaipomenit! A ajuns, domnule, într'un hal dezgustător!...»

Toți rămaseră tăcuți, cu o înfățișare care oglindea masca de adînc dispreț a lui Vernescu. Iar eu mă gîndeam la prietinel meu, zdrobit, pe care îl pîndea, aproape îl ajungea și această din urmă nenorocire!—Dar gîndurile mi-se risipiră repede în zarva care creștea. Pe cînd iute se puneau lucrurile la cale, adică pe cînd se socoteau voturi, și pe cînd se numărau tare, pe degete, cei ce trebuiau înfierați ca niște străini de lege și de neam, domnul Filipovici împărțea domol, cu luare-aminte, în pîhărele, o băutură foarte dulce și foarte tare.

«Licherul acesta de mine este facut!» zicea el cu vorba-î lată, plină de dulceață.

Și deodată se ridică Leonard Iliescu, cu dreapta la cirli-gele mustății, și prinse a sălta ușor, pe lângă scaune, pe lângă rafturile cu sticle și cu borcănase; își viri degetul cel mare dela stînga în jiletcă, la subsuoară, se uită zimbînd în juru-l, și cu dreapta, cu trei degete împreunate, începu a face gesturi încete, rotunde, pe cînd vorba-l limpede curgea ușor pe sub mustățile-l subțirele.

«Eū cred, domnilor, că trebuie să procedăm cu energie... De toți acei cari nu sîntem siguri, absolut siguri, ne descoto-rosim ușor. Toți sînt în funcții, pe toți îi putem destitui telegrafic. Numai astfel putem fi siguri și de colegiul al doilea. Cum să punem altfel friu la o șleahță care a cucerit totui în țara asta, făgăduind tuturoră orice și făcînd iama în averea țării? Domnilor, știți cu toții ce grozăvii s'au intimplat sub stăpînirea guvernului lung de tristă memorie?...»

O vreme toți tăcură, iar popa Lefter făcea semne în toate părțile mișcîndu-și sprincenele și rasfrîndu-și barba, făcea semne de veselie și de aprobare și șoptea plecîndu-și capul la urechea vecinilor:

«Ce spuneam eū? Ce spuneam? Țsta-l băiat de preț... Il auzi?... Domnule, vorbește strașnic!»

După ce cavîntă așa de blind Iliescu, popa prinse a răcni fluturîndu-și barba și minicile antereului, și în curînd cu toții părău înțeleși, iar Filipovici, ca un fruntaș ce era, îndulcea pe toți cu băutura făcută chiar de dinsul cu mult meșteșug. Și încet-încet, cu cît fumul creștea, glasurile se amestecau și fie care dintre partizani începea să-și de pe față părerile obișnuite, de toate zilele, despre lume, despre viață, despre toate.

Și dintr'odată mă trezii în mijlocul adevărilor lor sufletești.

Cuconu' Vasile Pascaru, judecător vechiu eșit la pensie, se uita puțin într'o parte, numai cu ochiul din stînga,—pe cellalt îl ținea închis între crețurile pleoapei,—dădea din mina stîngă și-și mișca innainte un picior parcă tot voia să pornească, și zicea încet cu voce groasă, rară, tremurată:

«Cucoane! să-ți spun eū cum a fost! Mare comedie, cu-coane!...» Și pornea să istorisească cum a bătut pe vremuri Mi-halache Sturza, acolo în țirg, pe un boerinaș, un slujbaș nou. «L-a bătut cu topuzul, cucoane; i-a tras trei topuzuri în piept și ia așa se uita crunt la el!...» La vorba asta cuconu' Vasile Pascaru deschidea și cellalt ochi și se uita înspăimîntat în juru-l.

În curînd vorba-l rară și groasă nu mai era ascultată. Filipovici, înveselit de băutura-l dulce, dădea sfaturi și-și lăuda doctoriile:

«*Cocone!* Eū știu bine ce-ți trebuie! Am eū ape bune, crede-mă pe cuvînt! Dumneta ești bolnav de rarunchi... Ia dela mine treizeci sticle! Prund să fie, topește și dă afară!...»

Și iar își scutura încetîșor sticla cu băutura rubinie. Apoi deodată, prinzînd cu urechea o vorbă, o indoială, începea să ridă:

«Atunci să vă spun și eu o intimplare... Se ve spun și eu una intimplare!...» Și începea să dea din minile-î scurte, cum pânindu-se cind pe piciorul drept, cind pe piciorul sting.

Își făcea loc apoi cuconu' Tache Măldărescu, avocat, vorbind iute, tainic, ca dintr'o convingere adincă.

«Dar ce-ați zice dumneavoastră, infine, cind v'ași spune ce cucuș am găsit?... Un cucuș, domnule, cum n'ați văzut, ce? cît lumea, puteți să-mi spuneți ori ce și așa cucuș nu vă cred c'ați văzut!—Și da cu mina de sus în jos parcă tăia cu sabia.—În fine, ce-ți pare dumitale, e așa de frumos și așa de mare, că se uită peste gard!... Ridică, domnule, capul, și, infine, se uită peste gard, dacă vă spun!...»

-- Eeee! iar ai început-o cu-a dumitale, cucoane, zicea rar și trăgănat cuconu' Vasile Pascaru. Ia mai las-o oleacă, mai mititel ceva...—Și-și plimba în juru-î ochiul deschis și rîdea într'un dinte.—Te pomenești că iar începî a ne spune despre istoria cu *tunelul*, pe care o îndrugaî alaltăeri!...

— Cum, cucoane Vasile, nu mă crezi? zise repede Tache Măldărescu, intinzind amindouă minile înaintea, voidî parcă să primească ceva; cum, nu mă crezi? îmi pare rău! am martori, cucoane!—Și se întorcea în juru-î vorbind către toți...—Ce? credeți că-i glumă? Caî ca ai mei, crezi că are cineva? Infine, ce-ți pare dumitale, cucoane, *mie* mi s'a întimplat, acû de curînd, cind a căzut omătu' acesta grozav... Pe mine m'a apucat la Paiseni: aveam eû treabă acolo la primărie, pentru niște acte... Și pornește, domnule, și ninge, și ninge, prăpădenie! Cind să eșim din sat,—erau acolo o mulțime de oameni,—un deal de omăt, domnule,—trei case puse una peste alta, în fine! Și toți cu gura: că nu poți trece! că nu știu ce!—Domnule! cind am tras la caii mei două bice, domnule, am trecut! pe onoarea mea c'am trecut! Da, cind mă uit în urmă, boștiură, se vede satul! tunel infine! Așa, ce crezi?...»

O veselie nemaipomenită se porni după povestirea aceasta; la zarva ei păru că se trezește și cuconu' Ilie Leonte din amorțea, din tacerea lui. De pe scaunul pe care stătuse, se ridică nalt și drept, cu barba-i scurtă, albă, și zise incet, cu o pătrundere foarte mare:

«Bine, să zicem că n'a fost tocmai tunel... Dar caî să treacă așa prin omăt am văzut și eu... Eram pe-atuncea președinte de tribunal la Vaslui, încă nu eșisem la pensie... Eram pe-atunci de patruzeci și patru de ani, vristă cind se îngreoaie omul, cind se așează... Și poate mă întrebați de ce? Credeți că-i mare filosofie? Nu-î mare, dar asta nu se învață în școală... Noi, în vremea veche, n'am mai învățat așa, dar tot știm cîteceva! Apoi, dragă, 44 is tocmai două scaune intoarse. Omul de la vrista asta nu mai merge înainte. Se așează pe scaun și pot să zic că se odihnește. De-aici totul s'a sfîrșit!...»

Am tresărit din locul meu și am deschis ochii mari. Credeam că-și bate joc de toți. Nu, bătrînul era foarte serios și no-

bil, și-și rostea cu liniște, cu pătrundere, pe nas, vorbele. Nu rîdea nimeni. Bătrînul președinte de tribunal se uită cu mindrie în jurul lui.

«Ei, domnule, zise el uitîndu-se deodată țintă la mine, am fost un om care m'am ocupat mult în viață... Uite, alții au văzut... La mine acasă—ce sînt sticlutele și ulcelele acestea la Filipovici?—la mine acasă sticle mari;—și toată vara imi aduc oamenii și femeii buruene... Eu am suferit mult, și sufăr și-acuma, de-aceia mă vezi așa, slab și galben, și eu nu chem niciodată doctorul. La mine doctorul n'are trecere de loc! La mine doctoria pe care mi-o fac eu e totul. Eu am învățat multe lucruri și pe Filipovici.. Să vii odată la mine, dumneata încă n'ai văzut cîte fac eu, să vii odată să-ți arăt o mașină... Am muncit la dînsa cinci ani de zile. Sufără, dragă, foc prin foc, și fierbe o litră de apă în cinci minute! Și-i mititică, numai atîta, cit pumnul. O puî în buzunar, te duci undeva, și cînd ai nevoie de apă caldă, îi dai foc, și în cinci minute uncropul gata. Vrei cafea, faci cafea îndată. Vrai ceai, îndată faci ceai...»

Bătrînul se opri o clipă și iar privi cu mindrie în jurul lui.

«Dar pistolul? Am făcut și un pistol de aprins țigara. Să vii să-ți arăt. Este un cucuș și bate 'ntr'o cremene, și sar scinteile și s'aprînde un fitil... Și la acela iar am lucrat doi ani, ș'acela iar e un lucru foarte frumos!...»—Pe urmă cite lucruri n'am observat eu în viața mea! Eu asta fac: observ. De pildă, dumneata nu știi,—eu am dovedit că pămîntul, că pămîntul, mă 'nțelegi, produce și fără sămînță... Produce el așa! Și cum am dovedit? Filipovici zicea că nu se poate, și eu i-am dovedit că se poate, i-am dovedit că-i un prost cine crede că nu se poate! Am luat, dragi, două oacă de pămînt și le am fiert bine, bine! Ș'aun dat, domnule, un miros grozav! Nimic în lume cred că nu miroase așa de grozav, așa de tare, ca pămîntul fiert.—Și după ce l-am fiert vra să zică, cum am eu două rînduri de ferestre care staîu închise și iarna și vara, am pus pămîntul acela între ferestre.. Dacăm fiert pămîntul, nu-l așa? ce-a fost în el, sămînță, gînganie, s'a dus, s'a nimiccit... Ei, foarte bine! După două săptămîni a dat colț de iarbă!... Era închis acolo, și fusese fiert, și a dat, domnule, colț de iarbă! Cum rămîne atunci cu *teoria* dumneavoastră, ha?...»

Apoi, cu aceeași mindrie, bătrînul Leonte trecu scurt la altceva, fără a stîrni mirarea nimănui.

«Dar cînd ți-oîi spune dumitale cum se naște șerpele din coadă de miță?... Da' cînd ți-oîi spune cum așî face eu căpcani pentru războiul? Sî fiu eu general, așî bate cu ele cea mai cumplită oaste din lume! Mai întăiî de toate dac'ar fi pe *separație*, eă eu nu mă 'mpac de loc cu Muntenii, dac'ar fi pe *separație*, cu dinșii m'așî apuca la luptă... Ei au toate, și nouă, Moldovenilor, nu ne-a mai rămas nimic... Pot să zic că ei nici nu-s Romini! La dinșii se zice: *Rumîn!* Adică. rumân, negru; ei, domnule, sînt neam de robi, de Țigani! *Noi* sîntem Romini... Și poate mă

întrebî de unde vine vorba asta : Român ? Dac'ăi să mă întrebî, eû am să-ți răspund numaidecît ! Aû venit, vra-să-zică, pe locurile acestea, dedemult tare, felurite nații străine ! Și care cum veneau. s'așezaû aici și le mergea firește bine, că țara era bogată, cum era ea bogată odată, de demult ! Acû s'aû stricat toate. Și pe urmă nu le-a mai venit să se ducă. Venea unul, venea altul din alte părți și-î întreba : Nu mergi acasă ? Nu te întorci înapoi ? —Nu ! eû rămîn aici ! —Da tu nu mergi ? —Nu ! și eû rămîn ! —Da ! tu ? —Și eû rămîn !... S'așa, rămîn, rămîn, — și de-aicea vine numele nostru : Rămîn, Român, de-aicea vine numele nostru !

După această ispravă filologică, cuconu Ilie Leonte, ostent, se lasă încet pe scaunul lui, — iar ceilalți, colegii mei advocații, pensionarii, începură iar a vorbi, cașicum nu se întimplase nimic. Și la urma urmei, în adevăr, nimica nu se întimplase. Filipovici, liniștit, adusese o altă sticlă și o scutura încet căutînd cu luare-aminte păhărelele tuturor. Tinărul Leonard sfătuia, grămădit în barba popei ; Dragomir, într'un colț, nu rostise nici-un cuvînt, nici măcar întrebării lui mormăite : Cum ?, nu-î dăduse drumul. Directorul se flimba încet de colo, colo, încet, rar, — și din vreme în vreme cerceta în juru-î cu privirile-î albastre fără lumină.

Acasă, am stat multă vreme cu ochii în gol, fără să-mi pot aduna într'un singur loc gîndurile risipite. Alt colț nou de lume pe care nu-l cunoscusem, și care mă turbura ! O mulțime întregă de oameni șterși, de maniaci, între care bunul simț tăcea ; între care Iliescu se strecura lîn, cu zîmbirile-î de femeie, cu glasu-î învăluitor, răsucindu-și mustăcioara, și între care directorul își arăta dinții, ca niște colți ascuțiți. Ce căutam eû între ei ? Cum putusem eû asculta istoriile din altă lume ale lui cuconu' Ilie Leonte, fostul președinte de tribunal ? Mă indoiam chiar dacă le-am auzit ; încă socoteam că m'a înșelat auzul. — Numaî Iliescu, căruia i-a izbucnit singele în obraz cînd l-am întreat dacă-î mai trăsesc pârînții la țară, căruia i-a izbucnit singele în obraz și care apoi mi-a zîmbit cu prietinie, poate să trăiască în mlaștina aceasta. El pare a avea tot ce-î trebuie, ca să se poată strecura, ca să poată ajunge la maririle lumii aceștia. «Păcat de dumneata ! «imi zicea odată directorul, cu zîmbetu-î înghețat. Și mă gîndeam la vorba asta a lui, și la mine. Poate ar fi mai bine în adevăr să pot face și eû ceva în viață, eșînd chiar dintre oamenii aceștia care strigau, la Filipovici, pierduți în fumul țigărilor ! Dar nu se poate. Mie nu mi-î rușine încă de obirșia mea ; mi-î greu să ascult cu sîntenie observațiile științifice ale seninului Leonte ; nu pot să șoptesc grămădindu-mă în barba popei ; și nu pot zîmbi cu dragoste unui om pe care nu-l pot suferi. Mai trebuesc poate și alte lucruri pe lingă acestea ca să poți răzbate ; dar nu le am. nu le simt în mine, și s'a sfîrșit, trebuie să rămîn aici, în umbra mea. — Gîndindu-mă bine, cercetînd o clipă mai afund în sufletul meu, totuși descopeream

atunci o părere de rău. E păcat poate, mă gindeam, să iasă în lumină, să domnească, nimicul și ticăloșia! Pe lângă aceasta mai descopeream în mine și o umbră de invidie spre Leonard Iliescu. Omul acela trebuie să fie multămit și fericit, și de ceea ce face și de ceea ce nădăjduște să ajungă. Și un grăunte de indoială parcă incolțea în ființa mea.—După aceia, încet-încet, lunecam cu gîndul în altă parte, și, foarte slabe, se ștergeau și indoelile, și umbrele rivnirilor mele la măririle vieții.

O clipă luat de unda aceia turbure a trebuit să merg înainte până ce va veni alinarea.—Așa au urmat sfaturi după sfaturi la Filipovici, și între acestea și cel dintâiu nu aflam nici o deosebire; au urmat țesăturile iuți în trăsuri, pe la case, pe la crișme, în ajunul alegerilor, și însfirșit imbulzeala de iarmaroc, în ziua cea mare! Iliescu, foarte grăbit, din fuga trăsorii tăcea cu minile în toate părțile semnului sărutării; părintele Lefter își flutura cu minie și cu grabă nemalpominită barba roșcată și o neliniște mare îi tremura în toate mădularile: nu avea astimpăr cit e picul! Toți se repezeau în toate părțile pe dinaintea mea: și cuconu' Vasile Pascaru, și Filipovici, și Tache Măldărescu, până și pe Dragomir l-am auzit vorbind în zilele acelea de cumpănă. Figuri nenumărate de oameni parcă eșiseră din pămînt, figuri sarbede, figuri triste, figuri cu ochii blinzi, ori cu ochii crunți mă priveau; le priveam și eu cu mirare cum se grămădesc în juru-mi tot mai multe,—și abia atunci parcă îmi dădeam seama ce lucru mare e o alegere de deputați, și mai ales cătră ce culmi de slavă să îndreaptă tinărul Leonard Iliescu.

Apoi, deodată, în ziua din urmă, focul cel mare: colegiul al treilea și năvala sătenilor. Gemeau crișmele; toți caii gifiiau asudați, toți birjarii se cumpăneau pe caprele lor. Și un murmur greu începu a crește pretutindenii pe uliți,—și înțelegeam, din vîntul de spaimă care alerga parcă în toate părțile, înțelegeam că sînt două tabere. Opoziția deodată se ridica, se zvirlea înainte cu putere. Am auzit tarafuri de lăutari cîntînd, am auzit cuvîntări neînțelese, răgușite, pe la colțuri de uliți, și am zărit în fruntea unei armii de ciomege pe Iliescu și pe popa Lefter. Li înconjurau priviri turburi, rătăcite, îi învăluiau, parcă îi săltau în sus, nesfirșite urale,—mi se părea ciudată acolo, lângă ei, o arătare ca din alte lumi, un Lipovan uriaș, c'o barbă năstrușnică, care juca prin văzduh, c'un braț cu mușchii de criță, un par cu care ar fi putut doborî ș'un bivol dintr'o lovitură. Își sălta și-și învirtea parul, își flutura barba, și juca înaintea armiei mugitoare, dînd ocoluri, clatinîndu-se, gemînd adînc din vreme în vreme în jurul celor doi tovarăși. Și iar înțelesei spre ce culmi de slavă se înalță tinărul Leonard.

Pe urmă, seara luminații, facile sfirșitoare, muzici nesfirșite; și în toate crișmele deschise băutura curgea fără întrerupere, și pe toate mesele, în toate crișmele, un om rostea un discurs înflăcărat, ținînd un păhar într'o mină și o garafă în alta. Și

erau jocuri, și cîntece, era un muget nesfîrșit: tîrgul parcă era un stup uriaș. Și iarăși, din vreme în vreme, treceau învingătorii în goana trăsurilor, treceau în toate părțile, se înmulțeau; și-i văzu și dinnaintea farmaciei lui Filipovici în revărsarea unui foc bengal, care izbucnise sub mîna chiar a spițerului, întovărășit de chiote prelungi, văzu iar, pentru a nu știu cîtea oară, pe popa Lefter și pe Leonard; dar acú erau foarte oboșiți, foarte palizi; abia se țineau pe picioare, abia mormăiau, și clipeau încet, orbiti de lumina roșie, parcă le venea să se pue jos acolo, în zăpadă, și să doarmă pin'a-doua-zi.—

După aceasta, intraî în liniștea odăițelor mele, așteptînd sfîrșitul iernii.

II.

Pin'la sosirea primăverii însă mai aveam de îndurat. Două întimplări zvirliră o umbră deasă asupra sufletului meu, în curge-rele lunii Fevruarie.

Cea întâiu a fost moartea bătrînului Alexandru Roman.

Intr'o noapte, stam în tăcerea adincă a odăii. N'aveam nici gust să citesc, nu-mi era nici somn. Focul se stînsese și lampa parcă mă țărcea într'o mreajă de lumină de pustiū. Și deodată intră Radianu, deschizînd scurt ușa. Tresării. Parcă din pămînt izvorise, cu ochii lui innegurați, rătăciți, palid la față și foarte slab.

Se opri în mijlocul odăii și începu a ride. Zise cu liniște, dar parcă avea un glas strein:

„Chiar azi, spre seară, am venit dela București...”

Eū avui o tresărire în adincuri. Nu răspunsei, nici mă mișcaî din locul meu. Il priveam; ochii numai îl întrebaū.

Și el ridea acuma uscat scurt cum nu-l auzisem niciodată rizînd. Își coborî glasul:

«S'a sfîrșit! grăi el. De-acuma s'a sfîrșit. I-am dat dracului!...»

Înțelesei deodată. Mă sculaî scurt, c'o înfiorare de ghiață prin șale. Înțelesei că omul rămăsese pe drumuri așa, în scurt, că consiliul de disciplină se aratase de data asta foarte drept și foarte aspru, cum nu-i era obiceiul. Rămînea Radianu pe drumuri, cu durerea și cu patima-i grozavă.

„Stai stai, nu te tulbura! zise cu liniștea-i cumplită Radianu. Am isprăvit. M'am dus acolo și le-am spus ce avem de spus.—Domnule, zise președintele, avem aici raport lămurit, scurt, hotărîtor... Sint mărturiî sint dovezi...—Bine, zic, și pe urmă?—Domnule, zise presedintele (și trebuie să știî că-i grozav de gras, și nu-l puteam suferi. Chiar din întăia clipă nu l-am putut suferi). Domnule, zice, dumneata ai o pasiune înjosoare și ești nedem de învățămînt—Da, zic, am o pasiune înjosoare dar nu sint nedemn de învățămînt.—Domnule, zice, cum vorbești?—Domnule, zic, vorbesc cum îmi place!—Mărturisești?

zice.—Mărturisesc.—Și ce ai de spus?—Asta, zic, am de spus, că mi bat joc de dumneavoastră! Imi bat joc grozav!—Atuncea s'a uitate ca niște proști unul la altul...»

Radianu se opri deodată, se lasă pe scaun și prinse a ride cu multă mire, privind-mă cu ochi care sticleau.

«Teribil le-am răspuns! rosti el apoi, ațintindu-mă cu priviri rătăcite.

— Și pe urmă?

— Pe urmă atita-i. M-au îndepărtat din învățămînt. Ce puteau să-mi facă altceva?»

Întrebai, după o tăcere:

«Ș'acu ce-ai să faci?»

El păru că se gîndește. Apoi începu a ride iar.

«Mai întăiu și mai întăiu, grăi el repede, am să mă bucur că bătrînul se duce! Ce! Care bătrîn? Acela pe care-l urăsc eu strașnic. Alexandru Roman.»

Mă înflorau ochii lui ațintiți, neclintiți, cari parcă nu vedeau nimic. Indată urmă rar, parcă scrisnea: Da, da, se duce. Deacuma se duce, nu mai are mult! Știu eu astacam de multă vreme, și abia așteptam să isprăvesc acolo, în Capitală, cu mizerabilii aceia. Trebuia să mă întorc aicea cu orice preț. Altfel putem să mor ș'acolo, parcă ce? Nici n'aveam bani nici nimica. De unde să am eu bani? De acū mă gîndeam că tot nu mai am nici o rușine, de-acū s'a isprăvit. Sta! zic,—și mă alăturez de un bătrîn, pe bulevard. Iubite domnule, zic. Sta! te rog. ai îndurare, am să-ți fac o rugăminte. Am fost profesor. Iată diploma, iată acte. Poți să mă privești. Astăzi m'au eliminat din învățămînt, și n'am cu ce mă întorc de unde am venit!

— Și i-ai cerut bani? Ai ajuns să faci lucrul ăsta?

— Da, desigur. De ce să nu cer? Eū acuma nu mai am nici-o rușine! Și, pe urmă, mă grăbeam.

— Și ți-a dat?

— Nu mi-a dat. Zicea că n'are. După aceia, m'am apucat ș'am oprit pe altul. Am oprit eu pe mai mulți. Tot m'am întors. Trebuia să mă întorc. Și înțelegi acuma că bătrînul moare și eu sînt foarte bucuros de aceasta!...»

Un vînt ghețos îmi bîntuia prin suflet, pe cînd prietînul meu, cu bucuria-i sălbatică, cu glasu-i străin, dintr'odată începu să-mi lămurească vorbind bogat, cu amănunțimi, cu întreruperi, începu să-mi lămurească moartea singuraticului și asprului bătrîn. Parcă-și vorbea sie-și, parcă nu mă mai vedea pe mine,—și mie îmi treceau pe dinainte, într'o lumină sură, viziunile fierbinți ale unei nehunii.

Era vorba despre o cumplită, aprindere de suflet a bătrînului, în anii lui iernatici. O viață crunt muncise, punînd pară lingă pară, se chinuise, se lipsise de toate, zdrobise cu sălbătăcie o tovarășă, zdrobise fără milă prietenii, împrumutase cu cămătă și pe urmă călcase în picioare pe sarmani, sărăcindu-i, vînzîndu-i la mezat; cu greu, cu oftări amare își creștea comoara

fără rost, și cine știe care-î erau bucuriile-î bolnave cînd tremura și-și simțea aurul strecurîndu-i-se prin virfurile degetelor! Pe urmă, deodată, la bătrînețe, i se aprinse sufletul. Era o femeie, o văduvă. În fundul unei uliți înguste și întunecoase, o femeie oarecare. Cine știe cînd, cine știe cum, i se aprinseră așa, simțurile nu sufletul. Și deodată se cufundă cu capu 'n jos ca într'o bulboană. Patima aceasta a bătrîneții rodea pe cea dintăi; patima aceasta tare, aprigă, patima morții trăia din patima cealaltă a vieții... Incet-încet banii strinși în zile amare se duceau; ca să poată trăi, ca să se poată bucura, bătrînul își rodea inima. Trăia și se bucura prin durerea morții aceștia, a risipei banului crunt cîștigat, în zile multe, lungi, neguroase. Așa s'a zbatut, așa s'a apropiat de fundul sacului,—ș'asa, dintr'odată, cînd nu mai avea nimic de cîștigat, femeia aceia necunoscută i-a închis așa, s'a mistuit, cașicum nici n'ar mai fi fost. „A fugit c'un tînăr foarte elegant! Nu știu sigur, dar așa înîîncipui!“ zicea Radianu dînd din mîni, cașicum voia să aducă înnainte mî umbra tînărului foarte elegant.—Și astfel, dintr'odată bătrînul a căzut ca să nu se mai scoale! Vînturile iernii îi cîntă pe la ferestre, și el în casa-î rece stă închis ca 'ntr'o ocnă. Nimeni nu-l cercetează. Numai un băiat de la o băcănie, din colț, de lângă grădina publică venea de două ori pe zi cu mîncare săracă, fluerînd, zvirlînd în toate părțile cu picioarele zăpada.—Tăcut, moșneagul umbla ca o umbră prin odăile scunde și printre mobilele nedescuiate de ani; noaptea, lampa cu țilindrul neșters ardea ca în ceață, într'o roată mică de raze; prin pod, prin crăpături, se înfundaî citeodată unde de vînt cu țipete slabe, omeneshi; apoi în liniștea greoaie a odăilor, deodată se auzea o mobilă trosnînd, ori în tavan o pipăire ușoară, un scirțit slab, prelung. Bătrînul n'avea liniște și umbla ca o umbră. Zădărnicia cumplitelor înnfrînări trecute, și viforul care-î luase aceastălaltă din urmă patimă cumplită ca moartea, prăvălisere o stîncă peste sufletul lui, îl zdrobiseră, lângă mormîntul deschis.

«Eû il aud, zicea încet cu ochii mari, Radianu, il aud cum umblă încet, fără hodină. Nu mai are astîmpăr, și oftează și oftează într'una. Il aud cum oftează. Și vorbește și singur noaptea. Scirție patul. Atuncea se pune pe pat cu fața în sus și vorbește. Vine lângă dînsul umbră chinuită, cu plete despletite, cu genele plecate,—așa o văd și eû. . și cu mîinile pe piept. Vine fi nța aceia care a fost o mucenică: veșnic a tremurat înnaintea tiranului ani a stat închisă în odăile întunecoase, ani n'a slobozit un cuvînt, și zi cu zi a fost zdrobită și ucisă încet, foarte încet ucisă... Și știu foarte bine că prin sufletul lui șueră d.sperarea; îl înteleg! căci umbră aceia care vine și stă așa lângă el, cu genele plecate, n'are să-l erte niciodată... Și el vorbește încet, o întrebă. cere ertare.. Și eû ascult cum îi tremură cuvintele în pustietatea casei... Așa se duce, așa are să moară,—vezi tu? Eû il simt că are să moară!...»

Se opri. Se uita acum într'o parte, în pămînt. Tăcurăm amîndoi un răstîmp.

«Hai să-l vezi! tresări deodată Radianu. Eă il ascult decind m'am întors. De acuma trebuie să moară...»

Se ridică de la locul lui și se uită cu indoială spre mine. «Știi cum le-am răspuns? murmură el, și iar începu a rîde — Asta, zic, am de spus, că-mi bat joc de dumnevoastră! Imi bat joc grozav! — Ș'atuncea s'aă uitat ca niște proști unul la altul... — Mergi? adăogi el, și mă privi pe furis. Mergi să-l auzi?

— Ce s'aud?

-- S'auzi cum vorbește singur. Intrebă, dar nu-i răspunde nimeni...»

Imi trăsai repede paltonul pe minici și, cu un fior în spate, mă strecurai afară, după el, în liniștea nopții nouroase. Mergea repede, lingă mine, fără să mă privească. — Portița de la casa singuratică scirții, apoi se izbi în clampă.

„Să mergem încet!“ șopti Radianu prin întuneric.

La bătrîn era lumină slabă, neclintită, care lumina pe dinlăuntru perdelele trase. Pășeam încet, în virful degetelor, în urma tovarășului meu.

„Întăi să intrăm o leacă la mine, zise Radianu. Ai un chibrî?...“

Eă mă oprisem și cântam prin buzunare. Și dinlăuntru, din odaia bătrînului, ca dintr'un gol, ca dintr'un pustiū, deodată pătrunse un gemăt, ceva care n'avea nimic omenesc.

«Il auzi? il auzi?» șopti cu liniște Radianu. — Apoi amîndoi tăcurăm; și'n tăcere, tremurul unei neliniști mă pătrunse și prinse a-mi alerga prin tot trupul; tremurul unei neliniști ș'o milă dureroasă deodată pentru singuraticul care se stîngea așa de aproape de mine. Pusei, la stînga, mina pe clampă; deschisei încet ușa, — și deodată mi se risipiră parcă innainte mobilele rari și mi se arată în fund divanul. Și deodată zării și pe bătrîn. Era întors pe-o coastă și privea spre usă, cu ochii impetriti, mari negri, pe obrazul aib ca varul, privea neclintit, cu spaimă.

Tresării.

«Mai innainte a întreat cine-l, zise încet Radianu la spatele meu. Pe urmă s'a întors ș'a murit!» Se alătură de mine și privea și el lung la trupul ghemuit acolo, pe patul tare «S'a întors pe-o coastă și s'a dus!...» imi șopti iar la ureche tovarășul, pe cînd mortul parcă ne privea țintă pe amîndoi. Fiorul de neliniște creștea în mine în muțenia ce mă impresura; ș'un zgomot nepriceput trecu prin bagdadie, pe sus, ca un scirțit prelung, apoi o mobilă trosni scurt și tăcerea căzu ca un val peste mort, după aceia se întinse și asupra noastră.

Cu inima strînsă petrecui după aceia celelalte zile, care mi se părură nenumărate. Așteptam în fiecare clipă, cu groază, pe Ion Radianu. Il zăream de departe căci priveam într'una spre uliță. Venea încet prin zăpadă tirindu-și încălțările trecînd drept pe lingă zăplaz. Cu umerile ridicate, cu capul scufundat cu minile în buzunări și cu coatele în laturi, venea domol privind țintă în

pământ, parcă urmărea ceva ce fugea pe jos înainte-î. Intra cu teamă, ferindu-și privirile, și de la ușă cu un fior murmurat, tremurat printre dinți, întindea minile spre sobă. Îmi năvăleau lacrimile sub pleoape cînd îl vedeam așa de pierdut, cu sufletul, cu mintea așa de risipite.

După ce intra, părea a-și aduce aminte de ceva. Fără să mă privească, zicea răgușit:

«Trebue să mă duc afară să mă șterg pe picioare întăi. Se supără cucoana Smaranda...»

Eșea repede, apoi intra suflînd, obosit.

«Așa, acî nu se mai supără. Dacă nu mai am galoși, ce să fac? I-am dat. Am avut nevoie de niște parale...»

Intr'o zi după ce se alătură așa, tremurînd, încet, de sobă, își întoarse fața trudită spre mine, cu un zîmbet umilit.

«Alaltă-eri m'au întilnit ca directorul, vorbi el, cașicum ar fi spus o veste fericită. M'am întilnit și i-am spus, așa, că am nevoie de un franc...»

Eu îl ascultam cu sufletul răcit, ca totdeauna.

«Dacă mi-a dat? zise el încet. A scos un franc din pungă, și mi-a dat...»

Pe urmă rămase gîndindu-se și-și freca încet minile. Șopti pe urmă repede:

«Așa, se uita la mine parcă i-ași fi făcut un rău... Își arăta dinții... Vernescu e un cine: îl cunosc eu!—El mi-a făcut raportul... Zice: «acest profesor dă o pildă rea elevilor și se expune în public turmentat...» Așa a scris el acolo; și-a dat dovezi! A dat dovezi nenumărate! Zice: «acest profesor intră și în clas turmentat și astfel demoralizază pe elevi...» Nu, asta nu-î adevărat! șopti el cu blindețe. Asta nu-î adevărat. Zice pe urmă: «intră în crișmele cele mai ordinare...» Asta e adevărat. Am fost ș'am băut într'o crișmă ordinară francul pe care mi-l-a dat el! Am băut rom. Coniacul e prea scump!—Se opri frecîndu-și palmele, cu ochii ațintiți:—Apoi urmă: L'am întilnit și astăzi. Pe Vernescu. Și i-am zis așa: Măgarule! Tu ai scris că intru în clas turmentat. Nu e adevărat! Asta e o infamie! Și iar i-am zis: Măgarule!—Strigam tare; și s'a strins lume foarte multă. Și făceau haz!...»

Mă privi pieziș și prinse a ride cu umilînță.

Două zile nu dădu pe la mine. Am aflat că a căzut și că a fost dus pe sus la spital.—M'am dus să-l văd, și l'am găsit palid, întunecat, cu fața în sus în așternutul alb. N'a zîmbit, n'a zis nici-un cuvînt cînd m'a văzut. M-a privit mult, țintă. Și așa am stat lingă el o vreme în tăcerea odăii largi plină de pături pe care zăceau bolnavi tăcuți, pe spate, cu ochii în bagdadie. O fișie de soare intra de afară pe un geam și lumina ei era foarte tristă în liniștea aceia a suferinței.

Intr'un tirziu Radianu șopti deodată, pe neașteptate.

„Mai am de stat o săptămână. Pină atuncea mă fac bine. Și am să es.

— Și pe urmă ce-ai să faci ?”

El mă privi cu zîmbetu-î de umilintă :

«Doctorul mi-a spus, șopti el, că îmi dă drumul ; n'are ce face cu mine... A zis așa : Să nu mai bei ca o bestie !—Aî văzut, zice, în ce hal ai ajuns ? Iti dai socoteală ? Acuma nu mai ești bun de nimica, zice, acū ești ca un animal ! De-acū nu mai ai mult, zice... De-acū ai să piei undeva, într'un șanț ! Și mă gîndeam și eū : Asta-î foarte adevărat — Nu ți-î rușine obrazului zice.—Eu am tăcut.»

Apoi păru că nu mă mai vede. Cu un gemăt slab, se întoarse domol în așternut, pe o coastă, și rămase cu fața în jos, cu fruntea răzîmată de braț.

După ce eși din spital, începu a rătăci iar pe uliți prin sloata celor din urmă zile ale lui Februarie. Se ferea acuma de mine ; mă ocolea de departe. Il vedeam la colțuri de străzi alăturîndu-se de un om grăbit, oprindu l și vorbindu-î ceva, cu capul plecat pe un umăr ; îl vedeam apoi întorcîndu-se, ridicîndu-și umerile și strecurîndu se pe lîngă ziduri. — Dar într'o noapte, pe cînd suna cu întristare anstru 'n livezi, iar tremura înaintea focului meu, grămădit în jilț, pe cînd eū il priveam din umbră cu inima îndoită. In tremurul acela moale, neostenit, parca fugea vieața din el picătură cu picătură ; slab, palid, trist, sta în jilț, cu barba crescută, cu musteața rară și sbirlită, cu ochii cufundați în orbitele cernite. Avea cite un val de vorbă din cînd în cînd, rostită cu osteneală, cu mihnire, cu glasu-î străin, răgușit ușor. Și privea țîntă la foc ; își întindea spre flacări degetele care tremurau.

„M-am întîlnit cu Iliescu, rostea încet. El nu mi-a dat nimica. A chemat o trăsură, s'a suit și s'a dus. Pe urmă m'am întîlnit cu popa. Și nu mi-a dat nici el...”

Se opri.

„Treceam pe lîngă grădina publică, zise el iar. Și veneau de la deal trei băeți. Am uitat cum îi chiamă. Nu învățau tocmai bine la latina. Unuia i-am pus în cea din urmă zi nota patru. Acela m'a salutat. Ceilalți se uitaū în altă parte. După ce-am trecut, s'au oprit și se uitaū după mine. Eū mi-am scos mînile din buzunar. Voiam să las și umerile în jos, dar mă durea grumazul. Nu li s'au mai auzit pașii, și am înțeleș că s'au oprit și se uită la mine.—Hm ! de acū s'a sfîrșit.—De ce se uitaū după mine ?” întrebă el deodată și întoarse spre mine capul, fără să mă privească.—Eū nu răspunsei. El iar întoarse capul spre foc. Incepu iar :

„Hm ! Zice președintele : Cum de ți-ai făcut pân' acū datoria, zice, ș'acuma ai ajuns astfel ?—Hm ! zic, dracu'știe cum mi-am făcut pân'acū datoria ș'acū am ajuns astfel !—I-am răspuns foarte bine ! Ei se uita la mine.—Degeaba, zic, te uiți ; așa-î cum spun eū ! Și pe urmă nu s'a mai uitat la mine...”

«Numai unu s'a uitat la mine și m'a salutat, vorbi el trist. Le spuneam băeților lucruri foarte frumoase. Și ei toți mă priveau cu ochii țintă, și știu că țineau la mine. Știam multe lucruri, de mult, de mult. Eu am fost totdeauna întâiu, ori unde.. Eram tare ca oțelul; nu m'am temut nici de vinturi, nici de ploă. Acū nu mai sînt tare ca atuncea. De-acū nu mai am mult. Doctorul mi-a zis: Nu ți-i rușine obrazului!—Eu am tăcut. Și mi-a zis că nu mai am mult. Da de ieșit din spital tot am ieșit.»

«Intr'o noapte, șopti el după un răstimp, într'o noapte vorbea *bătrînul*, și chema. Il auzeam foarte bine cum chema; dar nu-i răspundea nimeni. Atuncea m'am gîndit la Olga, la nevasta lui, cînd trăia. Ea n'a avut nici-o bucurie cit a trăit... Eu tot m'am bucurat de tinerețe; iar acuma nu mai am de ce să mă bucur... Acuma cer dela unul și dela altul; dar nu-mi dă nimeni...»

Dădu din cap încet, de sus în jos. Minile începură să-i tremure mai tare.

Zisei cu greutate:

«Poate ai nevoie de ceva. Poate vrei să-ți dau parale...»

— Ei, nu, șopti el, nu! Dela tine nu-mi trebuie, dela tine nu vreau. Tu mi-ai fost prieten. Nu, dela tine nu vreau să iau...»

Vreme îndelungată tăcurăm amîndoi, și el tremura tot mai tare în jilt, pe cînd austrul învăluia livezile, vuind adînc.

Deodată gemu, într'un răstimp de liniște, gemu stîns, și două lacrimi îi alunecară pe fața arsă.

«Te rog să nu te superi... Poate ai o bucățiță de pine... De trei zile n'am mîncat nimic... Nici n'am băut, nici n'am mîncat!...»

Fără să-l fi lovit cineva în cap pe neașteptate, așa sării din locul meu. Avem în dulap friptură rece și pine proaspătă. I le adusei, i le pusei alături, pe masa de lingă sobă. El tăcea și mă urmărea cu ochii, și tremura. Apucă o bucată de pine, o duse la gură și mușcă odată încet. Mesteca domol, parcă îi erau înclătate fălcile.

«Nu mai pot, zise el după aceia oftînd, și puse pinea pe masă. Știi cînd ne-am întîlnit și-ți era milă de mine. De atuncea numai tu mi-ai fost drag, altfelîu eu sînt un om foarte rău, ș'acuma nu mai am nici o rușine...—De acū mă duc, adăogi el scurt, și se ridică cu greutate de dinaintea focului»

— Unde te duci? Ce ai să faci noaptea pe drumuri? Stăi aici.

— De-acū mă duc zise el iar. De-acū mă duc...»

Șovăi spre ușă, își ridică umerile, își puse palaria în cap și eși.

În urma lui, rămăseși cu inima strivită cu de un clește. Abia acum parcă înțelegem ce grozav îi suna glasul, ce grozav oftase, și cum deodată îi izvoriseră lacrimile, chemate de istovire, de foame! Îmi luaî repede paltonul în spate, îmi pusei în cap căciula, și mă repezii prin întuneric după dînsul.

Apucaî la vale. Mă opream din cînd în cînd, priveam prin întuneric, cercetam colțurile, porneam iar. Nu-l vedeam. Doi oameni singuratici la vreme tîrzie, suiau agale pe lingă zăplazuri venind dinspre grădina publică. Se opriră ei, mă oprii și eu Radianu se ghemuise în zăpadă, într'un colț, între două garduri, și stătea acolo neclintit. Ceî doi oameni se plecau tăcuți, se învîrtea în jurul lui, cercau să-l cunoască.

«De ce te-ai pus aici, Radiene? zisei eu blind. Hai, scoală, —ce, vrei să mori aici, în omăt?»

Radianu mormăi încet, nu-mi răspunse. Ceî doi necunoscuți întinseră minile, îl apucau și eu de umeri, pe cînd ei îl trăgeau de mîni. Bolnavul se sculă în picioare. Nu zise nimic. Apoi deodată se zmunci cu putere, și șovăind, cumpănindu-se porni în goană la vale.

Fără nici-o vorbă ne zvîrlirăm după el. Se izbise de stîlpul unui felinar, lunecase într'o parte, și noi îl ajunseserăm și-l apucărăm iar, strîns. Gîfîia; în lucirea felinarului ne privea cu spaimă, cu ochii mari.

Deodată strigă sălbatec: «Dați-mi drumul!»—Și cașicum s'ar fi rupt ceva în el, se muiă în mînile noastre, se îngreuiă ca plumbul, se zmunci parcă, și să grămădi la pămînt, tremurînd, clănțănindu-și tare dinții. Nu zicea nimic; se întinse; conțeni și clănțănitul; și muri deodată cu un șuer ușurel printre buze, parcă se mira de ceva.

(Va urma)

Mihail Sadoveanu

